

Hákon Jensson

Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í Glæsibæ í Hörgársveit.

Búnaðarsamband Eyjafjarðar

Rannsóknarskýrslur 2023/1

BÚNAÐARSAMBAND
EYJAFJARÐAR

Forsíðumynd: Deiliskipulagssvæði á Glæsibæ, mynd tekinn í norður.

**BÚNAÐARSAMBAND
EYJAFJARÐAR**

©Hákon Jensson
Búnaðarsamband Eyjafjarðar,
Akureyri 2023/1

EFNISYFIRLIT

INNGANGUR.....	1
TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGAR.....	1
AÐFERÐIR.....	3
FORNLEIFASKRÁNING.....	3
SAMANTEKT.....	5
HEIMILDASKRÁ.....	6

1. Inngangur

Skýrsluhöfundur var beðinn um að annast fornleifaskráningu vegna deiliskipulags í Glæsibæ í Hörgársveit. Deiliskipulagið er í þriðja áfanga íbúðabyggðar í landi Glæsibæjar og er framhald af skipulögðum áfanga 1 og 2 sem liggja austan og norðan við svæðið. Landið er að mestu flatt og litlir trjálundir eru á svæðinu en að öðru leyti er þar mó- og graslendi. Áætlað er að skipuleggja 15 nýjar lóðir á svæðinu.¹

Fornleifaskráning hafði farið fram á svæðinu árið 1998 en sú skráning þarfnaðist uppfærslu. Farið var í vettvangsathugun í apríl 2023. Skýrsluhöfundur vill þakka heimildarmanni fyrir leiðsögn og góðar upplýsingar um svæðið.

Verkefnisnúmer Minjastofnunnar Íslands:

2. Tilgangur fornleifaskráningar

Megin markmið fornleifaskráningar er að tryggja varðveislu menningararfsins ásamt því að gera bæði sveitarfélögum og Minjastofnun kleift að móta stefnu í minjavörslu.² Til þess að fyrirbyggja að minjar verði fyrir skemmdum við framkvæmdir þá voru sett lög ákvæði að skráning á menningarminjum eigi sér stað áður en gengið sé frá deiliskipulagi eða aðalskipulagi. Jafnframt að sá kostnaður sem hlýst af við skráninguna skuli leggjast á þann sem ber ábyrgð á skipulagsgerðinni í samræmi við skipulagslögin.³

Í lögum um menningarminjar frá árinu 2012 í I. kafla, 3. grein er ítarleg upptalning á menningarminjum en samkvæmt þeim eru: „Fornminjar samkvæmt lögum þessum eru annars vegar forngrípir og hins vegar fornleifar.

Forngrípir eru lausamunir 100 ára og eldri sem menn hafa notað eða mannaverk eru á og fundist hafa í eða á jörðu eða jökli, í vatni eða sjó. Skip og bátar frá því fyrir 1950 teljast til forngrípa. Til forngrípa teljast einnig leifar af líkömum manna og hræjum dýra sem finnast í fornleifum, svo sem fornum haugum, dysjum og leiðum.

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhusa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi,

¹ Deiliskipulag íbúðarbyggðar í landi Glæsibæjar, 2023, bls. 2.

² Heimasíða Minjastofnunnar.

³ Heimasíða Minjastofnunnar.

- slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
 - f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
 - g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
 - h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
 - i. skipsflök eða hlutar þeirra.
 - j. Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.”⁴

Varðandi verndun á fornleifum þá er því lýst nokkuð ítarlega í VI. Kafla, 21. grein að: „Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Eigendur og ábúendur jarða skulu hlúa að fornleifum á landareignum sínum og viðhalda umhverfi þeirra eftir því sem sanngjarnt getur talist. Minjastofnun Íslands er skylt að veita ráðgjöf og leiðbeiningar í því sambandi.”⁵

Þar sem fornleifar eru til staðar þá er ágætt að skoða svo VI. kafla, 22 grein í lögum um menningarminjar en þar er skýrt tekið fram að: „Fornleifum sem eru friðlýstar skal fylgja 100 metra friðhelgað svæði út frá ystu sýnilegu mörkum þeirra og umhverfis nema kveðið sé á um annað. Hvers konar röskun, byggingarframkvæmdir eða aðrar framkvæmdir á friðhelguðu svæði umhverfis friðlýstar fornleifar eru óheimilar án leyfis Minjastofnunar Íslands. Friðhelgað svæði umhverfis aðrar fornleifar, sem ekki eru friðlýstar en njóta friðunar, skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið.”⁶

Þrátt fyrir að í fornleifaskráningunni finnist engar fornleifar þá er þó mikilvægt að hafa í huga VI. kafla, grein 24 í lögum um menningarminjar að: „Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskonunnun umsvifalaust svo skera megi úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.”⁷

Frá árinu 2013 hefur Minjastofnun verið með staðlaða skráningu fyrir fornleifar. Tilgangurinn með því var sá að samræma gögn og hafa ákveðna kröfu um lágmarksgæði skráningar. Þar af leiðandi ættu framkvæmdaaðilar og skráningaraðilar að hafa nokkuð góðar upplýsingar um

⁴ Heimasíða Alþingis.

⁵ Heimasíða Alþingis.

⁶ Heimasíða Alþingis.

⁷ Heimasíða Alþingis.

kröfur Minjastofnunar til fornleifaskráningar til þess að hún geti tekið byggt sínar stjórnsýsluákvæðanir á.⁸

3. Aðferðir

Við skráningu fornleifa á staðnum var notast við skráningarstaðla Minjastofnunnar Íslands. Við undirbúningsvinnu og úrvinnslu var notast við ýmis konar heimildir og gögn, til dæmis loftmyndir frá Loftmyndum ehf á map.is, örnefnaskrár, örnefnasafn landmælinga og niðurlagsgögn frá Landmælingum Íslands. Einnig var farið ítarlega í gegnum skýrsluna „Fornleifaskráning í Glæsibæjarhreppi I.“⁹ Að lokum var svo farið í vettvangsrannsókn þar sem gengið var skipulega um svæðið. Kortavinna var unnin í Microstation v8i með loftmynd frá Loftmyndum ehf. frá 1998.

4. Fornleifar

Samkvæmt fornleifaskráningunni frá 1998 þá voru engar skráðar menningarminjar í eða nærri deiliskipulagssvæðinu.⁹ Ekki var heldur hægt að sjá nein ummerki um að svo hafi verið á loftmyndum eða við vettvangsathugun. Ekki kannaðist landeigandi heldur við neinar menningarminjar á svæðinu.¹⁰ Afmarkað svæði er gamalt tún sem hefur hlaupið í þúfur og búið er að planta trjám í hluta af svæðinu.

Mynd 1. Framkvæmdasvæði, mynd er tekinn í norður.

⁸ Heimasíða Minjastofnunnar.

⁹ Orri og Sædís, 1998, bls. 33-42.

¹⁰ Ólafur Aðalgeirsson, munnleg heimild.

nafn: GLÆSIBÆR	teikn. 17.04.2023 hj	Skýringar: Afmörkun deiliskipulagssvæðis áfanga 3.	 BÚNAÐARSAMBAND EYJAFJARÐAR Öseyri 2, 603 Akureyri, s: 460 4477, netf: bugardur@bugardur.is
HÖRGÁRSVEIT	mællkv. 1:5000 í A4	Unnið eftir mynd nr. e554 / e564 frá Loftmyndir ehf. 1998	

5. Samantekt

Engar menningarminjar fundust við vettvangsathugun innan deiliskipulagssvæðisins né nokkrar heimildir um að svo hafi verið. Svæðið er nokkuð frá gamla bæjarstæðinu og er í gömlu túni sem sést greinilega á loftmyndinni frá 1998. Seinna hefur svo verið plantað trjám í túnið og er töluvert um trjágróður á svæðinu.

Mikilvægt er þó að hafa í huga að þrátt fyrir að ekkert hafi fundist á vettvangi er alltaf sá möguleiki fyrir hendi að minjar finnist þegar framkvæmdir hefjast. Verður þá að tilkynna fundinn til Minjastofnunnar sem tekur ákvörðun um framhaldið.

Akureyri, 24. apríl 2023.
Hákon Jensson

6. Heimildaskrá

Deiliskipulag íbúðarbyggðar í landi Glæsibæjar, áfangi 3 – Hörgársveit. Greinagerð. Kollgáta

Heimasíða Alþingis. Lög um menningarminjar. Sótt af
<http://www.althingi.is/altext/stjt/2012.080.html>. Skoðað 16.02.2019.

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráning fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af
<http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/>. Skoðað 16.02.2019

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráningarstaðlar fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af
<http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/skraningarstadlar/>. Skoðað 16.02.2019

Orri Vésteinsson og Sædís Gunnarsdóttir. (1998). Fornleifaskráning í Glæsibæjarhreppi I. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík.

Heimildarmenn:

Ólafur Aðalgeirsson, 1971, Ytri-Skjaldarvík, Hörgársveit.